

Ondřej Jakubec: „Slavné stavení“ posledních Rožmberků. Vila Kratochvíle a možnosti interpretace pozdně renesanční aristokratické rezidence. Brno 2014

Posudek na habilitační práci

Radmila Prchal Pavlíčková

Historik umění Ondřej Jakubec patří k předním znalcům renesanční zaalpské výtvarné kultury. Zdůrazňuji přitom slovo kultura a skutečnost, že bylo použito (namísto možná očekávanějšího pojmu 'umění') zcela záměrně. Dr. Ondřej Jakubec se totiž již od svých prvních prací výrazně přimyká k těm zahraničním a domácím umělecko-historickým proudům, které umělecké dílo chápou jako součást specifické kulturní situace a akcentují nad formou uměleckého díla jeho úlohu a komunikační funkci. Již Jakubcova první monografie z roku 2003 s názvem „Kulturní prostředí a mecenáš olomouckých biskupů potridentské doby. Umělecké objednávky biskupů v letech 1553–1598, jejich význam a funkce“ dávala jednoznačně najevo, že umělecké dílo je v jeho přístupu chápáno jako produkt osobitých objednatelských záměrů a strategií, jejichž rozkrytí je nejen díky jednotlivým významovým vrstvám uměleckého díla možné, ale i užitečné pro hlubší sociokulturní pochopení doby jeho vzniku.

Takové chápání uměleckého díla jej následně přivedlo k řadě témat, klíčových pro náboženský vývoj 16. století, a pro řadu jeho prací je charakteristické jejich vnímání v kontextu probíhající diskuse o konfesionalizaci. V této souvislosti je třeba připomenout například Jakubcovy analýzy epitafů předbělohorského období, kterými vstoupil do domácí diskuse o konfesionalitě komemorativní kultury, a dále práce, v nichž se zabýval prostředky imaginace potridentského katolicismu.

V posledních několika letech byl odborný zájem dr. Jakubce soustředěn na mimořádné umělecké podniky spojené s jihočeskými rody pětileté růže, ať už mám na mysli interpretaci tabulnice na hradě Rožmberk v rámci monografie o Janu Zrinském ze Serynu, zámecké kaple Věch svatých Zachariáše z Hradce v zámku v Telči nebo – jako je tomu v předkládané habilitační práci – rožmberské vily Kratochvíle.

Hlavním hrdinou předložené habilitační práce není stavebník této vily, Vilém z Rožmberka, nýbrž sama renesanční Kratochvíle. Stavba, která vznikla na objednávku Viléma z Rožmberka u jihočeských Netolic v osmdesátých letech 16. století, je v jedenácti kapitolách postupně nasvěcována z různých úhlů pohledu, vřazována do různých sociokulturních kontextů a interpretována v pestré škále významů. Právě slovo význam má pro metodologický přístup Ondřeje Jakubce k „pochopení“ Kratochvíle klíčovou roli: vila je pro něj „nositelkou významu/ů“ (s. 5), jež je možno v jejich pestrosti „číst“ pomocí kombinace různých přístupů: formálně-stylové analýzy, ikonografické a ikonologické analýzy, genderové analýzy, komparatistiky, kulturní historie, historické antropologie apod.

Autor se v úvodní kapitole sympaticky vymezuje vůči „povinnému metodologizování“ a zaklínání se množstvím autorit a možná právě přímostí, s níž přistoupil k vysvětlení svého přístupu k uměleckému dílu, mu umožnila jasně vyložit, oč mu v následujících kapitolách půjde a jakým způsobem bude, resp. nebude postupovat. Za klíčové pro pochopení metody Ondřeje Jakubce považuji tvrzení, že umělecké dílo chápe jako nositele individuálních i kolektivně sdílených postojů a názorů (s. 7), jako formu komunikace a nástroj s mnoha rozličnými funkcemi, jako otisk určité mentality a jako specifickou formu sociální skutečnosti (s. 10). V tomto kontextu je jen pochopitelné a žádoucí, že jsou ve výkladu potlačeny standardní témata dějin umění, jako zkoumání stylu, uměleckých inspirací a předloh, či autorských podílů a vlivů, a naopak upřednostněna ta témata, díky nimž Kratochvíli můžeme chápat jako originální výpověď o dvorském životě předního domácího šlechtického rodu a mentálním habitu všech, kteří se na vile podíleli – těch, na jejichž objednávku vznikla, těch, kteří ji vytvořili, a těch, kteří představovali její publikum. Významné přitom je, že se autor zcela programově vzdává možnosti jediného výkladu a jednoznačnosti při nalézání významů vily. Naopak – v celém textu je patrný důsledný respekt vůči různorodosti a pestrosti při „vysvětlení“ vily.

Sympatické úvodní odmítnutí metodologického zasíťování povinným citováním „metodologických autorit“ (s. 7) je v zásadě narušeno pouze v kapitole, v níž chce autor využít moderních genderových konceptů pro analýzu uspořádání interiérů ve smyslu genderové teritoriality sídla. Je nápadné, že v této kapitole má autor potřebu líčit historiografickou tradici tohoto badatelského směru, což působí jako jakási implicitní obhajoba smysluplnosti a „vědeckosti“ podobného přístupu (s. 143-146). Patrně se zde projevuje očekávání možnosti skepse určité části odborníků vůči smysluplnosti konceptu genderu pro výzkum dějin architektury, možná i jistá neobvyklost takového postupu při výkladu starších uměleckých děl. Domnívám se však, že i domácí historiografie udělala v tomto ohledu v posledních deseti letech značný pokrok a zejména raněnovověká, ryze historická bádání se vyznačují jednak důkladnou teoretickou reflexí jednotlivých metodologických směrů, jednak původními analýzami založenými na studiu domácích pramenů (pro obojí viz Storchová, Ratajová). V historiografické sondě Ondřeje Jakubce je přitom zajímavé, že na rozdíl od ryze historického diskurzu, který klade velký důraz na metodologický obrat způsobený Joan Scott a jejím vlivným návrhem považovat gender za analytickou kategorii výzkumu, nestaví tak důrazný kontrast mezi staršími „women’s history“ a „gender history“.

Vědomá rezignace na metodologické a historiografické zasíťování v úvodních kapitolách současně naprosto neznamená, že by se autor neorientoval v soudobé vědecké produkci. Právě naopak – četné odkazy na zejména zahraniční literaturu, a to zdaleka nejen na anglosaskou, jak je v domácím prostředí nejobvyklejší, ale stejnou měrou na italskou, francouzskou či německou, svědčí o autorově skvělém přehledu o moderním bádání v řadě témat a souvislostí, jichž se postupně dotýká.

Podobně suverénně se ostatně pohybuje v kontextu dobové produkce o architektuře a zejména italských vilách, v kontextu soudobých grafických, ikonografických a textových předloh apod., které mu zprostředkovávají znalost složitých mytologických a historických motivů a narácí. Díky tomu je s to Kratochvíli vyložit nejen v průsečíku dobových ideálních představ o venkovských vilách a předměstských sídlech, ale také v kontextu dobových představ o sociálně distinktivním trávení volného času a ideálních způsobech vladařské reprezentace.

Třetí rovinou, do níž je Kratochvíle průběžně zařazována, jsou dochované architektonické realizace vil v prostoru Apeninského poloostrova i v Zaalpí. Autorova znalost soudobé evropské architektury mu umožňuje vyložit Kratochvíli v komparaci s analogickými stavbami 16. století a poukázat na její jedinečnost a původní kreativní uchopení tématu, stejně jako na paralelní jevy dané dobovým sdílením určitých přístupů a představ.

Po úvodních, vstupních kapitolách vřazuje Ondřej Jakubec Kratochvíli nejprve do kontextu rožmberských sídel, tak jak rezidenční síť definoval již na počátku 90. let minulého století Jaroslav Pánek, tedy z hlediska funkcí, jež v rámci rozvětvené sítě jednotlivá sídla plnila (kap. 3). Po shrnutí stavební historie Kratochvíle (4. kap.) následuje analýza účelu a fungování Kratochvíle jako lovecké vily. Autor zvažuje nejvhodnější pojmenování funkce vily, a to i v souvislosti s dobovými používanými výrazy, a dále s dobovým hodnocením lovu jako prestižní aristokratické zábavy, vyhrazené exkluzivním společenským vrstvám. Zohledňuje ve své analýze ubytovací a pohostinskou kapacitu objektu, za mimořádně zajímavý považují fakt, že vila byla s to přijmout k hodovní tabuli téměř 250 osob (s. 70) a k ubytování hostů nabídnout až 50 postelí. Dochází k závěru, že byt se jednalo o příležitostně (nárázově) využívané sídlo, o to intenzivnější bylo v té chvíli jeho využití.

Téma využívání vily je pak rozvedeno v další kapitole, v níž se autor zabývá stavební úlohou, definovanou funkcí stavby. Upozorňuje v rámci analýzy architektonického typu na princip odstupňování a „usebranost“ sídla ve smyslu izolace okrsku v kontextu pseudofortifikační podoby řady dobových realizací. Upozorňuje na problematičnost hledat v konkrétních realizacích „limitně definované typy“ staveb, opět v kontextu zvažování rejstříku úloh, jež měla stavba plnit. Dochází k závěru, že Kratochvíle představuje originální řešení kompromisu mezi italským ideálem a zaalpskou realitou, na niž neplatí žánrově uzavřené pojmosloví již proto, že představuje výjimečnou, originální realizaci.

Následují kapitoly, v nichž analyzuje výzdobu Kratochvíle, malířskou, štukovou, a to v souvislosti se zahradou, jež ji obklopuje. Upozorňuje opakovaně na motivy plodnosti, v souvislosti s novým manželstvím Viléma z Rožmberka, ale také na vše prostupující princip ovládnutí a dominance (nad světem, ale i ve sféře rodinné).

Mimořádně přínosná je 10. kapitola, analyzující výzdobu Kratochvíle v již zmíněném genderovém kontextu. Za pozoruhodnou považují tezi o prolínání symbolických hranic mužského a ženského světa v rámci „genderové rezidenční teritoriality“, stejně jako analýzu

uplatnění mužských a ženských hrdinů/nek ve výzdobě prostor určených Vilémovi a jeho nové ženě Polyxeně z Pernštejna. Exemplární příklady ctných manželek vyhodnocuje jako formu symbolického podmanění a ikonografického vyjádření ženské inferiority. Maskulinní sebeprojekce (ve smyslu homogenní maskulinity, tak jak ji pro raný novověk navrhnul R. W. Conell) a sebehodnocení se děje, jak správně poukazuje O. Jakubec, teprve v konfrontaci se ženou, jež je zrcadlem pro realizaci mužských nároků a mužskou dominanci. Hypoteticky by přitom bylo možno zvažovat ještě další rovinu genderových vztahů, tedy latentní strach ze ztráty maskulinní pozice, jež je permanentně ohrožována právě ženou a oblastí sexuality.

Jedenáctá kapitola se do značné míry vymyká dosavadním výkladům Kratochvíle jako prostoru vladařské reprezentace, odpočinku a maskulinní dominance, když akcentuje její náboženský rozměr. Interpretace výzdoby kaple je vedena v kontextu přimknutí Viléma z Rožmberka v posledních letech jeho života k bojovnému směru potridentského katolicismu. I toto téma ale ostatně koresponduje, jak autor upozorňuje, s ideou vlády, propůjčené z Boží milosti.

Na závěr mohu shrnout: dr. Ondřej Jakubec prokázal v habilitačním spise svou nesmírnou badatelskou erudici na poli dějin umění a kultury, metodologickou vyzrálost a inovativnost. Práce je vyzrálým, pečlivě promyšleným dílem, založeným na obdivuhodném množství dobových pramenů i sekundární literatury. Habilitační práce Ondřeje Jakubce přináší řadu důležitých a původních otázek, při jejichž řešení autor podal originální výklad, jenž významně posunuje vpřed naše znalosti o nejen architektuře 16. století, ale především o společnosti, která ji vytvořila a pro niž byla určena.

Habilitační práce splňuje požadavky standardně kladené na úroveň habilitačních prací v oboru. Práci Ondřeje Jakubce jednoznačně doporučuji jako základ habilitačního řízení a doporučuji na jejím základě udělit vědeckou hodnost docent.

14. 12. 2015

doc. Mgr. Radmila Prchal Pavlíčková, Ph.D.

Katedra historie Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci